

Review of: Müller, K. (1991). *Aber in meinem Herzen sprach eine Stimme so laut: Homosexuelle Autobiographien und medizinische Pathographien im neunzehnten Jahrhundert*. Berlin: Verlag Rosa Winkel.
/ Oosterhuis, Harry. In: *Homologie*, Vol. 13, No. 3, 1992, p. 27-29.

Mede door de invloed van Michel Foucault is de historische oorsprong van de homoseksuele identiteit een van de belangrijkste discussiepunten binnen homostudies. Met zijn proefschrift over de relatie tussen homoseksuele zelfbekenissen en medisch-psychiatrische ziektegeschiedenissen aan het eind van de negentiende eeuw levert Klaus Müller een belangrijke bijdrage aan dit debat. Müller laat zien hoe (mannelijke) homoseksualiteit, voorheen een grotendeels stomme zonde, in de tweede helft van de negentiende eeuw onderwerp van nauwgezette medische en psychiatrische beschrijving werd. Daarbij werd de aantrekkingskracht tot de eigen sekse in de kern van de (gestoorde) persoonlijkheid gesitueerd. Müller toont zich een bewonderaar van Foucault, maar tegelijkertijd nuanceert hij diens opvatting dat de homoseksuele categorie een hersenspinsel van machtsbeluste dokters was en tot stand kwam door middel van een disciplinerende medicalisering.

In Müllers boek komt naar voren dat er tot op zekere hoogte ook sprake was van een samenspel tussen homo's en medici. De eersten waren grotendeels op min of meer welwillende artsen aangewezen omdat het medische kader de enige respectabele mogelijkheid bood om hun stem te laten horen en voor hun bestaansrecht op te komen: hun zelfbekenissen en levensbeschrijvingen konden alleen gepubliceerd worden als bijdrage aan wetenschappelijke kennisverwerving, als bewijsstukken en illustraties van medische verhandelingen. Op hun beurt waren dokters, vooral psychiaters en neurologen, afhankelijk van de getuigenissen van de betrokkenen om hun beschouwingen empirische te onderbouwen – dit des te meer omdat zij vooral geïnteresseerd waren in hun ervaringen en belevingswereld. En passant relateert Müller het idee dat de medische stand zich eensgezind met de gelijkgeslachtelijke liefde bezighield. Hij wijst op de competentiestrijd tussen gerechtelijk geneeskundigen, die voor het gerecht het lichamelijke bewijs van sodomie moesten leveren, en de opkomende psychiaters en neurologen wier aandacht naar de individuele persoonlijkheid uitging. Waar de eersten aansloten bij de oudere juridische en moraaltheologische redeneertrant waarin de vraag naar schuldige daden van wetsovertreders en zondaars centraal stond, daar ging het psychiaters en neurologen om de diagnose van de ziekelijke geaardheid en de daarmee samenhangende ontoerekeningsvatbaarheid van patiënten.

Psychiaters en neurologen stelden dat de wetenschap zich niet moest laten belemmeren door de moraal en daardoor profileerden zij zich tegenover geestelijken, juristen en gerechtelijke geneeskundigen. Door deze positionering zagen homo's hen eerder als mogelijke bondgenoten dan als tegenstanders, temeer omdat deze artsen zich niet zozeer bezighielden met genezing als wel nauwgezette beschrijving, benoeming en indeling van perversies. Niet zonder reden richtten homo's zich met hun levensverhalen hoopvol tot gezaghebbende psychiaters als Richard von Krafft-Ebing. Als wetenschappelijke autoriteiten die ze in vertrouwen konden nemen, verwachtten en kregen ze van hem meer begrip dan van rechters, geestelijken en gerechtelijk geneeskundigen. Krafft-Ebings meermalen herdrukte standaardwerk *Psychopathia sexualis* was niet alleen een medisch handboek, maar evenzeer een spreekbuis en forum voor homo's op zoek naar herkenning en

erkenning. Ondanks het ziektedenken functioneerde Krafft-Ebings werk als een intermediair tussen individuele zelfbespiegeling en een beginnend groepsbewustzijn.

Medisch-wetenschappelijke en emancipatoire drijfveren waren met elkaar verstrengeld en in dat opzicht wijst Müller op de cruciale rol van Karl Heinrich Ulrichs. Diens verklaring van 'uranisme' als een biologisch gefundeerde vorm van sekseverwarring is vaak gezien als een voorafschaduw van de medische theorievorming, maar Müller wijst erop dat Ulrichs' natuurwetenschappelijke redenering slechts een van uiteenlopende argumenten was waarmee deze jurist pleitte voor gelijkberechtiging van urningen. Behalve zijn eigen subjectieve ervaringen, hanteerde hij ook cultuurhistorische, filosofische en juridische argumenten. Door zijn persoonlijke engagement en zijn openlijke verdediging van homoseksueel geslachtsverkeer was Ulrichs radicaler dan latere voormannen van homo-emancipatie, zoals de arts Magnus Hirschfeld.

De inzet van de eigen ervaring en levensgeschiedenis door mannen als Ulrichs was in eerste instantie een strijdmiddel, een emancipatoire strategie, bedoeld om schuldgevoelens en isolement te overwinnen. De nieuwe opvattingen over homoseksualiteit die zich vanaf de jaren zestig van de negentiende eeuw verspreidden, kenmerkten zich volgens Müller niet door een onontkoombare stigmatisering, onderdrukking of disciplineren. Latere pogingen van dokters tot genezing en preventie waren eerder een onbedoeld gevolg van de wetenschappelijke begripsvorming dan het resultaat van een vooropgezette strategie. Tegelijkertijd signaleert Müller een ontwikkeling waarin het individuele karakter en de onbevangenheid van zelfbekentenissen, vooral in seksueel opzicht, plaats maakten voor meer vastomlijnde medische classificaties. Biografische gegevens werden steeds meer eenduidig gelezen als symptomen van ziekte, erfelijke belasting, degeneratie en ontwikkelingsstoornissen. De vragenlijst die de leider van de eerste homobeweging, Hirschfeld, aan het begin van de twintigste eeuw aan zijn patiënten voorlegde, structureerde bij voorbaat de wijze waarop hun leven werd geïnterpreteerd en ingepast in een kenmerkend patroon. Onder invloed van de popularisering van Hirschfelds theorie van het derde geslacht alsook Sigmund Freuds psychoanalyse werd het homoseksuele zelfbeeld steeds meer ingekaderd aan de hand van medisch-biologische en psychologische verklaringsmodellen. De verschuiving in de wankelende machtsbalans tussen deskundigen en homo's leidde in de twintigste eeuw niet alleen tot meer genezingsdrang, maar ook tot een verenging van de grenzen waarbinnen homo's zichzelf konden begrijpen en manifesteren. Tot op de dag van vandaag wordt de beleving van en het spreken over homoseksualiteit bepaald door de notie van een diep in de persoonlijkheid verankerde geaardheid, die tot uiting komt door middel van zelfonderzoek, bekentenis en coming-out.

In zijn laatste hoofdstuk lijkt Müller terug te vallen tot de deterministische visie, waarvan hij aanvankelijk afstand nam. In de twintigste eeuw zou de mannenliefde zich niet meer aan de eenzijdige medische benadering kunnen onttrekken. De teneur van zijn analyse is dat de geschetste wisselwerking tussen zelfbekentenis en medische bemoeienis uitliep op een onvermijdelijke ontwikkeling in de richting van een eenvormige homo-identiteit. Jammer genoeg geeft hij nauwelijks informatie over de sociale en culturele achtergrond van de homoseksuele autobiografen op wie artsen hun theorieën baseerden. In hoeverre ging het om een beperkte groep van burgerlijke, goed opgeleide en internationaal georiënteerde mannen die in intellectueel en cultureel opzicht veel gemeen hadden met de medische stand en die door hun participatie in de grootstedelijke subcultuur al een groepsbewustzijn had

ontwikkeld? Waren zij eigenlijk wel representatief voor andere mannen, ook die uit de lagere klassen, zoals Müller lijkt te veronderstellen? Het is niet denkbeeldig dat veel mannen en jongens die seksueel met seksegenoten verkeerden tot ver in de twintigste eeuw op zodanige afstand bleven van het medisch-emanipatoire begrippenkader dat er van een eenvormige homoseksuele identiteitsvorming nagenoeg geen sprake was. Müller suggereert wel dat er een kloof bestond tussen de autobiografen die voor het voetlicht traden en de zwijgende en onzichtbare meerderheid van gevoelsgenoten, maar hij trekt daaruit geen conclusies. Bovendien kan men zich afvragen of er één uniforme homo-identiteit bestond en bestaat. Juist in het Duitse cultuurgebied was er binnen en buiten de homobeweging verzet tegen het medisch-biologische interpretatiekader en oriënteerden homoseksuelen zich ook op alternatieve literaire en cultuurhistorische tradities. De diversiteit en tegenstellingen in de vormgeving van de gelijkgeslachtelijke liefde krijgen in Müllers boek nauwelijks aandacht.

Deze kanttekeningen doen echter niets af aan de waarde van Müllers studie: hij heeft duidelijk gekozen voor een perspectief waarin het *hoe* van de homoseksuele identiteitsvorming en niet zozeer het *waarom* centraal staat. Door de aandacht te verleggen van de medische theorieën naar het perspectief van de betrokkenen, heeft hij Foucaults perspectief overtuigend verfijnd. Voor de beantwoording van de waaromvraag is meer onderzoek nodig naar de sociaalhistorische context waarin een homoseksueel zelfbewustzijn tot ontwikkeling kwam. Ik zou graag meer willen weten over de internationale subcultuur in de Europese metropolen waar Müller enkele keren zijdelings naar verwijst. En, zo vraag ik mij af, werden homo's juist in hun buitenstaanderspositie aangezet tot autobiografische zelfbespiegeling en zijn zij als zodanig te zien als voorlopers van de moderne psychologiserende cultuur? Dat Müllers studie zulke vragen oproept voor verder onderzoek is een verdienste op zich.